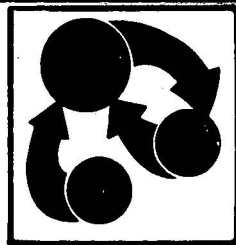

lectura de Makarenko

Guix, nº2, desembre, 1977, pp. 29-34

1. EL QUADRE

Els anys que varen seguir a la revolució del 1918, com els que segueixen a tot tarra-bastall social, varen veure l'aparició de moltes bandes de joves delinqüents: ex-guerrillers, nois de famílies descompostes o desparegudes, criatures perdudes, etc.

Aquests nois i noies, desesperats en un país que just sortia de la guerra civil i començava la seva reconstrucció, havien de cercar-se la subsistència i, mancats d'unes atencions que l'Estat no podia encara prestar-los, ho feien robant individualment, en colles organitzades, o acompanyant bandes de veritables atracadors.

Alguns d'ells varen ésser presos per la policia i enviats a la que, més tard, seria la Colònia "Gorki", dirigida per Makarenko, qui ens ofereix aquestes impressions inicials:

"...escoltaven amb una cortès negligència les meves propostes; només se'm volien treure del seu damunt el més aviat possible" (pàg. 13).

"durant els primers dies, ni tan sols ens ofenien, simplement no ens feien cas de cap mena. Al vespre marxaven tranquil·lament de la Colònia i tornaven l'endemà escoltant amb un somriure discret els meus renys..."

"rebutjaven categòricament, no sols la nostra pedagogia, sinó tota la cultura humana" (pàg. 14).

El clima imperant al grup que anava formant-se a la Colònia, va ésser durant molt de temps el que podríem dir-ne a-moral. Makarenko ho exposa amb molts detalls: discussions a propòsit de roboratoris, del joc organitzat, debats en què els nois defensen el fet de robar amb tota tranquil·litat.

En aquesta situació, Makarenko i els seus col·laboradors no es prenen temps per a lamentar-se, ans al contrari, mantenen la immensa lucidesa de que cal actuar, de que, fins i tot a les circumstàncies més adverses, no serveix quedar-se quiet. I, potser, al darrera d'aquesta opció, hi ha la primera lliçó que aprendran els nois:

"...no posseïa cap ciència ni cap teoria, em calia deduir la teoria de tot el conjunt de fenòmens que passaven per davant dels meus ulls..."

"...veia simplement que no necessitava fórmules llibresques..., sinó una anàlisi i una acció també immediata" (pàg. 16)

L'experiència posterior mostrarà a bastament l'encert d'aquesta hipòtesi. Ho veurem tot seguit.

El "Poema Pedagògic" és la crònica del treball del pedagog rus Anton S. Makarenko en una col·lectivitat d'adolescents i joves delinqüents —la Colònia Gorki— els anys següents a la revolució d'octubre.

Donat l'interès molt notable d'aquesta obra i el seu caràcter de crònica viva, m'ha semblat que és una bona base per a analitzar el desenvolupament d'un grup: un grup real, per cert, i no de laboratori; un grup no massa semblant als que ens trobem a les nostres classes o clubs d'esplai, però extraordinàriament allisonador en molt d'aspectes.

Començaré per considerar, en aquest article, la gènesi de les normes de la col·lectivitat, que és el que ocupa de manera preferent la primera part del llibre. Les cites són tretes de l'edició de butxaca de l'obra que ha estat publicada per l'Editorial Planeta l'any 1977, Barcelona.

dinàmica de grups

a treballar al bosc. L'obeeixen. Ell els acompanya (amb un revòlver a la butxaca) i constata que, a més a més de disfrutar treballant, els nois comenten l'incident amb cordialitat. Fins i tot el noi colpejat ho accepta dient: *"No som tan dolents. Tot irà bé. Sabem comprendre"*.

Makarenko ha acabat els discursos i s'ha definit actuant. Aquest fet, sembla, ha començat a canviar les coses i, copçant-ho, els educadors mantenen un to d'exigència que impossibilita els nois de tornar enrera, que els impedeixi de recular a una situació indefinida, on no hi havia cap referència, on no calia ni tan sols tenir presents els altres ni la col·lectivitat.

En acceptar plenament d'ésser un protagonista de la situació —no un protagonista pur, ideal, teòric, sinó un protagonista real, defectuós, sotmès a error—, Makarenko ha intepel·lat per primera vegada els nois directament... i aquests el responen.

Makarenko rebutja la violència, però també rebutja la possibilitat que els nois es moguin indefinidament en un ambient mancat de coordenades. I sap que la primera coordinada és la procedent de la confrontació entre les persones:

"En aquesta història, ells no hi veuen els cops, sinó la ira, l'explosió humana. Comprenen molt be que igualment podria no haver pegat a Zadórov, que podria haver-lo tornat a la Comissió com a incorregible..."

Però ho vaig fer procedint d'una manera perillosa per a mi, encara que humana i no formal...

A més a més, veuen que treballem molt per a ells. Malgrat tot, són persones. I aquest fet té molta importància." (pàg. 20)

Ve't aquí, doncs, les bases sobre les que Makarenko inicia el procés de la col·lectivitat que té encomanada:

- es defineix com a persona: mostra els seus objectius i actua en funció d'aquests.
- reconeix els nois com a persones en proposar-los de cercar un acord per a solucionar les necessitats comunes.
- exigeix, de la part dels nois, el mateix reconeixement que els atorga.
- no admet l'estancament, l'immobilisme, ans al contrari està disposat a impulsar el progrés de la situació. El seu treball és una mostra d'aquesta decisió, però existeix també el treball dels nois.

Abans de seguir exposant el procés edificat sobre aquestes bases, és important assenyalar que es tracta precisament d'unes bases d'ordre personal: al començament hi ha les persones i el seu encontre concret.

Més tard, a aquest concret humà s'hi sobreposaran formes institucionals. Però aquestes formes institucionals, fruit d'un treball col·lectiu, prenen suport sobre la dialèctica de les persones en la situació que viuen.

A partir de la situació que he intentat de descriure, hi ha al davant dels nois i de llurs educadors tot un procés possible (abans, manca de coordenades, de referències elementals a nivell estrictament humà, no hi havia futur). Aquest procés passarà, des del meu punt de vista, per tres fases identificables en la crònica:

Primera: la descoberta de les necessitats interiors de la col·lectivitat.

Segona: la confrontació amb l'exterior: el conflicte i la inserció en un marc més ampli.

Tercera: la gènesi d'una dialèctica moral pròpia.

Analitzem-ho pas per pas.

2. PARTENÇA

Decidits a basar-se en l'anàlisi i en l'acció, Makarenko i els seus col·laboradors accepten la confrontació amb la realitat i prenen la decisió de respondre a les exigències d'aquesta realitat.

Tot comença amb un incident, un de tants: els nois discuteixen amb insolència quan se'ls demana que vagin a tallar llenya per a escalfar-se. Makarenko no pot resistir més la impunitat amb què planten cara contínuament i, ofès, bufeteja un dels nois tornant a manar-los que marxin

3. DESCOBERTA DE LES NECESSITATS INTERIORS DE LA COL·LECTIVITAT

Com ja ha estat dit, els nois que arriben a la Colònia fundada per Makarenko, són mancats dels criteris morals més elementals; la seva quasi-única pauta és la dictada per la necessitat de sobreviure en un món que és hostil.

Obviament, els problemes inicials d'adaptació són molt greus i, sobretot, no presenten als educadors gaire punts de suport sobre els que edificar una reflexió col·lectiva sobre la necessitat, per exemple, de no robar les pertenençes dels companys o el patrimoni de la Colònia.

Però, paradoxalment, és la pròpia existència d'aquests problemes la que facilita el camí de reflexió. Es a dir, com que hi ha molts problemes, hi ha moltes ocasions de patir-los i de plantejar-se com podria millorar la vida si s'arribés a un acord de comportar-se altrament i, en el fons, si s'arribés a construir un conjunt de valoracions més adequats a la situació.

No serà mai la reflexió que precedirà als problemes concrets. Sinó que seran els problemes concrets que senyalaran el procés intel·lectual i moral.

Per a posar en relleu aquest aspecte, és interessant de parar esment en alguna anècdota.

(Han desaparegut unes racions de caramels i de cansalada. Se n'ha parlat. Després de fer gestions, se n'obtenen noves racions... però també són robades pels propis nois).

"A mi, fins i tot va alegrar-me aquesta circumstància. Esperava que, a la fi, parlés l'interès col·lectiu i obligaria a tots a preocupar-se de la qüestió dels robatoris."

(Els nois aconsellen Makarenko que contracti vigilants, però ell s'hi nega argumentant)

"Els guardes cal pagar-los i nosaltres som bastant pobres, però el més important és que vosaltres heu d'ésser els amos d'aquí". (pàg. 28)

Les anècdotes que podrien afegir-se omplirien molts fulls (el llibre en té més de cinc-cents), però el que cal és retenir-ne l'essencial:

- En primer lloc, els problemes no són els problemes de l'educador, sinó els problemes de tots.
- Des d'aquest punt de vista, ultra el malestar que poden suposar per a l'educador, tenen una component positiva: cada problema és una ocasió per a interpel·lar-se col·lectivament, per a plantejar-se quin és el futur que la col·lectivitat vol donar-se.
- D'altra banda, Makarenko no es limita a seguir a remolc dels fets, sinó que té una perspectiva: té la pretensió de construir una col·lectivitat sòlida, *"vosaltres heu d'ésser els amos d'aquí"*.

En cert moment de la vida de colònia, els nois organitzen jocs de cartes, en els quals alguns hi perden tan que no poden pagar els

deutes de cap manera. Fins que un d'ells —el codi d'honor obliga— ha de marxar de la Colònia. Es una qüestió concreta, diferent de la dels robatoris, que permet de plantejar-se les exigències de la vida col·lectiva: robar del rebost és atemptar contra l'interès de tots, però aprofitar-se de l'atzar és jugar en interès propi i en contra d'un altre que ha acceptat de jugar... que té això de discutible? els nois es defensen bé de l'ofensiva dels educadors.

Però tots saben que el qui ha marxat de la colònia haurà de sobreviure robant. I el fet de robar és un fet present en el passat de tots. Makarenko ho sap i aprofita l'avinentsa per recuperar per als nois el significat d'aquesta història idèntica que tots han escrit en llocs diferents... i recuperat el significat del passat, el present cobra també la seva significació.

El present, ja mínimament consolidat, és una defensa contra aquest passat que molts temen i que, en aquest sentit, és un present apreciable. Però el present té unes exigències diferents, noves, que encara no són plenament apreciades. I la situació desclou un inici d'exploració d'aquestes exigències: igualtat més enllà del simple repartiment de feines i del menjar, exigències que esbossen un futur que alguns nois ja intueixen, que és font d'exigències en el present.

Els mateixos problemes reapareixen en formes diverses, però en el procés d'auto-organització, amb una dosi considerable de presència i d'iniciativa dels educadors, es consolida. En aquest sentit és significatiu un informe citat per Makarenko:

"Em vaig permetre de sostenir que, mentre manquessin la tradició i els hàbits elementals de treball i de vida, l'educador tindria dret a la coacció i no havia de renunciar a utilitzar-la.

També vaig afirmar que era impossible fonamentar tota l'educació en l'interès, que l'educació del sentiment del deure era sovint en contradicció amb l'interès del nen, particularment en la forma com ell entén aquest interès. Des del meu punt de vista s'imposava l'educació d'un ésser resistent i fort, capaç d'executar un treball desagradable si ho demanaven els interessos de la comunitat." (pàg. 110)

Makarenko, és ben clar al llarg de la lectura del llibre, pretén d'aconseguir una col·lectivitat forta, autònoma i organitzada. Però no espera aconseguir-ho per una suma d'espontaneïtats ni d'interessos individuals.

Així, no dubta gens a imposar la reflexió i el pas a l'actuació cada vegada que un problema ho exigeix. Però, i així és molt important de destacar-ho, no ho fa arbitràriament ni escadusserament, sinó en funció d'uns objectius que ell i els seus col·laboradors tenen ben formulats i que els nois van descobrint en la constància de l'actuació quotidiana.

Des d'un punt de vista metodològic, aquest aspecte del progrés, ofereix alguns trets significatius:

- En primer lloc, la reflexió parteix sempre de la realitat, d'un problema concret.
- En segon lloc, la reflexió ultrapassa la realitat: d'una banda s'arrela en un passat —en una història personal similar viscuda pels nois— que dona plena significació al valor del present, i d'altra banda es projecta cap a un futur esbossat per contacte entre nois i educadors.
- En tercer lloc, no hi ha cap optimisme demagògic ni cap ideologisme fàcil: les idees importen menys que l'anàlisi i la transformació de la realitat.

4. LA CONFRONTACIÓ AMB L'EXTERIOR

Per circumstàncies que no vénen al cas, alguna autoritat local o comarcal va encomanar en moments determinats als membres de la colònia que es fessin càrrec d'alguns serveis d'utilitat pública: vigilància de les carreteres per a defensar els vianants dels atracadors, i vigilància dels boscos estatals, on alguns pagesos tallaven arbres del patrimoni públic.

Per als nois de la colònia, aquestes oportunitats eren, abans que cap altra cosa, la possibilitat de viure aventures. Però per als mestres significaven també la possibilitat d'anar vivint una història comú i, sobretot, l'obtenció d'elements de contrast per al cés interior del grup de nois i noies que tenien encomanat.

"Més que les conviccions morals, fou aquesta lluita verdaderament pràctica i interessant el que originà els primers brots de bon ambient col·lectiu. En reunir-nos al capvespre, discutíem i reïem i fantassejàvem sobre les nostres peripècies, ens sentíem agermanats per la lluita, ens foniem en un tot que s'anomenava Colònia Gorki." (pàg.38)

Actuar enfora era, primàriament, constatar que hi havia un defora. I, per oposició al defora, anava definint-se el dedins. Però hi ha encara més: Què passa quan es constata que el defora és diferent que el dedins?, què passa quan es constata que al dedins hi ha

valors que no hi ha al defora?, què passa quan al defora hi trobem coses que trobem menyspreables?

Aquest contrast interior/exterior, ultra reforçar l'existència de la colònia, li anava fornint elements definitoris propis. Això és particularment evident en el moment que la colònia obté el dret d'intervenir en nom de l'Estat en la lluita contra la destil·lació clandestina d'alcohol (pràctica que devia ésser freqüent entre els pagesos).

En aquesta campanya anti-alcohol, el contrast entre les normes de vida que els nois de la colònia han anat assumint (proposades pels educadors) o generant, i la moral petit burgesa i individualista dels petits camperols, terratinents, és frapant i contribueix a consolidar un desig d'ésser diferent. Heus aquí el que diuen els nois:

"Nosaltres som bandits, d'acord, sabem que ens hem equivocat i, a més a més, se'ns ha perdonat. Nosaltres ho sabem. En canvi, ells (els pagesos kulaks) no necessiten ningú: el tzar era dolent, el Poder Soviètic també ho és.

Per a ells serà bo que els hi dongui de tot i no els demani res a canvi..."

Les relacions amb els kulaks seran sempre conflictives, el que és interessant fins a cert punt. Però no tota Ucraïna era plena de kulaks i aviat els nois trobaran altres sectors de la societat rural amb qui poden identificar-se més fàcilment. D'altra banda, i empesos per la necessitat, la colònia forneix serveis materials a la comarca: forja, fusteria, molí... que són ocasions de contacte i de xoc d'interessos i d'ideologies.

L'intercanvi econòmic és el punt de partida d'una xarxa progressivament més complexa de relacions exteriors, i aquesta xarxa,

plena de matisos, és un estímul divers i constant a la constitució de valoracions en profunditat, valoracions que són el suport de les normes concretes que regulen la vida col·lectiva i que s'insereixen més i més en formes organitzatives adaptades a les necessitats reals.

Hi ha encara un pas més: a la colònia s'hi estudia. Poc o molt, l'estudi va conduint a l'anàlisi de la realitat social de l'entorn i a la determinació d'intervenir-hi: de primer, és únicament l'arranjament d'un recó del riu per a banyar-se, però més tard és el teatre obert a tota la comarca. I això implica ja un haver d'anar definint-se una línia d'intervenció sobre l'exterior: òbviamment, l'elaboració d'aquesta línia suposa un nombre important d'oportunitats d'auto-anàlisi, de revisió crítica d'un procés col·lectiu —irreversiblement col·lectiu— i de definició més i més precisa de la pròpia identitat com a grup.

En resum:

- El contrast amb l'exterior suposa, en un primer moment, una certa constatació de l'existència d'una realitat interior al grup que, d'aquesta forma, inicia un moviment de consolidació.
- Segonament, del contrast en sorgeixen diferències que, analitzades, donen al grup la possibilitat de definir-se "en relació a..." és a dir, dialècticament.
- En tercer lloc, i si aquesta dialèctica no es clou en un pur intel·lectualisme o en una auto-satisfacció, sinó que és oberta a l'acció sobre l'exterior, el procés s'amplifica i pot esdevenir gairebé irreversible.

Que és el que, d'alguna manera, succeeix en la crònica de Makarenko, perquè, en una tercera fase emergeix un estil propi de la col·lectivitat.

5. LA GÈNESI D'UNA DIALÈCTICA MORAL PRÒPIA

Retornem enrera per un moment només. Quan la col·lectivitat "Gorki" no havia assolit encara algunes de les realitzacions que amb prou feines he pogut reflexar, Makarenko insistia ja en la necessitat de donar als nois uns quadres de referència (vegeu la cita de la pàgina 110 senyalada anteriorment).

Però al mateix temps, i amb l'instint del mestre proper als nens, solia relatar-los episodis de les obres de Gorki (alguna de les quals són dedicades a la vida als "baixos fons" de l'època tzarista i que, per tant, reflexen situacions similars a les viscudes pels nois de la colònia). La sorpresa que l'escriptor hagués estat com ells féu que *"la vida de Gorki pasés a formar part de la nostra vida. Alguns dels seus episodis esdevingueren per a nosaltres elements de comparació, base per als malnoms, pauta per a les discussions, escala per a la medicació de la qualitat humana"* (pàg. 72)

Quadres de referència (imposats primer i proposats des del moment que la situació material ho permetia), un fons mític/simbòlic aportat per la lectura de Gorki, el contrast amb l'exterior... tot plegat convergia en la lenta edificació, anys de treball, d'un univers moral propi, d'una disciplina *"acompanyada de la comprensió de la seva necessitat, de la seva utilitat, de la seva obligatorietat, de la seva significació de classe."* (pàg. 495)

Sento que imperatius d'espai —disciplina a la fi— m'impedeixin d'extendre'm més en aquest moment final del procés. Però, en tot cas, és clar que l'important és el procés, la dialèctica que els educadors tinguem l'encert de crear.

Només voldria suggerir, per a que podeu fer-vos una idea més precisa del significat del constructum final assolit a la colònia, que llegissiu el capítol 9 de la tercera part del llibre, on s'hi pot veure la colònia en acció.

Deixeu-me acabar amb una pinzellada de romanticisme que, a més a més, conté elements significatius:

(El noi que fa de cap de la colònia ha de segar la primera garba de la collita i lliurar-la simbòlicament al més jove).

"Rep aquesta garba de les meves mans, treballa i estudia, per a que quan creixis siguis konsomol i gaudeixis de l'honor que gaudeixo jo: segar la primera garba."

"Gràcies. Treballaré i estudiaré. I quan sigui gran i konsomol, també assoliré l'honor de segar la primera garba i lliurar-la al noi més petit". (pàg. 523)

Havien estat delinqüents, *"rebutjaven categòricament, no sols la nostra pedagogia, sinó tota la cultura humana"*.

Joaquim Franch